

Monika STAWIARSKA-LIETZAU

Uwarunkowania różnic płciowych w podejmowaniu zachowań ryzykownych

Celem niniejszego artykułu, o charakterze teoretycznym, jest przedstawienie przeglądu badań dotyczących zagadnienia różnic płciowych w podejmowaniu zachowań ryzykownych oraz poglądów odnośnie do ich możliwych uwarunkowań.

W pierwszej części pracy przedstawione zostanie wprowadzenie w problematykę podejmowania ryzyka, następnie zaprezentowane zostaną wyniki badań dotyczące różnic płciowych w częstości i wielkości podejmowanego ryzyka oraz ich interpretacja przez odwołanie się do czynników biologicznych i społecznych.

Wprowadzenie

Ryzyko jest nieodłącznym atrybutem środowiska, w którym żyje człowiek. Występuje ono we wszystkich dziedzinach jego aktywności, zarówno zawodowej, jak i w sferze życia prywatnego. Codziennie każdy z nas staje przed koniecznością podjęcia różnorodnych decyzji. Rodzaj podjętej decyzji zależy od stopnia pewności, z jaką może zostać osiągnięty cel lub wynik działania. Jeśli istnieje pewność, że założony wynik zostanie osiągnięty, to decyzję o przystąpieniu do działania można uznać za bezpieczną. Jeśli natomiast uzyskanie wyniku jest tylko prawdopodobne, to wówczas podjęcie takiego działania jest ryzykowne. Ponieważ efekty działań i procesów nie mogą być zwykle przez człowieka w pełni kontrolowane ani precyzyjnie przewidziane, jest on zmuszony działać w środowisku probabilistycznym, w którym występuje niepewność, a obok wartości pozytywnych również negatywne (Goszczyńska, 1983, Koziński, 1975, Sokołowska, 1984, 1992).

Mimo powszechności ryzyka w naszym życiu jego naukowe określenie naraża na wiele trudności. Potocznie ryzyko kojarzy się z „kuszeniem losu”, „igraniem z niebezpieczeństwem” lub brakiem pewności co do pomyślnego zakończenia podjętej aktywności. Istotą działania ryzykownego jest to, iż przed jego zakończeniem nie wiadomo, czy jednostka uzyska oczekiwane korzyści, czy też zostanie popełniony jakiś błąd lub wystąpią losowe okoliczności, które będą przyczyną strat. W bardzo ogólnym znaczeniu ryzyko jest rozumiane jako działanie, które naraża na niebezpieczeństwo coś, co ma wartość. Utożsamiane jest często z zagrożeniem lub niebezpieczeństwem, tzn. z czymś, co może przeszkadzać w osiągnięciu zamierzonego celu lub spowodować jakąś krzywdę czy szkodę. Pojęcia „ryzyko”, „niebezpieczeństwo” i „zagrożenie” są potocznie używane jako synonimy lub wyrazy bliskoznaczne, stosowane do wyrażenia możliwości po-

wstania niepożądanego stanu doprowadzającej do nieszczęścia lub szkody. Również w języku naukowym niektórzy badacze utożsamiają ze sobą ryzyko i zagrożenie, i stosują te terminy zamiennie (por. Sokołowska 2000, Sokołowska, Pohorille, 2000, Tysza, 1992). Ryzyko w psychologii najczęściej ujmuje się jako „funkcję prawdopodobieństwa i wielkości ponoszonych strat” (Goszczyńska, 1997, s. 9).

Choć ryzyko wiąże się z zagrożeniem i możliwością poniesienia strat, obserwacje codziennego życia wskazują, iż wielu ludzi nie tylko nie unika ryzyka, ale wręcz posiada pragnienie doświadczania wyzwań, stawiania czoła niepewności lub generowania rozwiązań dla problemów w sytuacjach trudnych. W świetle dotychczasowych badań ludzie podejmują ryzyko, ponieważ: umożliwia redukcję wysiłku i czasu oraz zwiększa korzyść osiąganą w realizowanych zadaniach, otwiera dostęp do dóbr nieosiągalnych bez jego podjęcia, ma właściwości autoteliczne – można dzięki niemu przeżyć przyjemny dreszcz emocji, podejmowanie ryzyka w niektórych sytuacjach zwiększa również prestiż społeczny, zaspokaja zapotrzebowanie na stymulację i doznawanie silnych wrażeń, umożliwia wyemancypowanie się z rodziny w okresie dojrzewania oraz wpasowanie się do grupy rówieśniczej, redukuje stres i poczucie osamotnienia. Ryzykowanie jest również warunkiem uczenia się i rozwoju – wyprawy w nieznane, przekraczanie barier zwiększają naszą wiedzę o świecie, otwierają nam dostęp do dóbr wcześniej nie znanych i niedostępnych. Istnieje także przekonanie o biologicznie uwarunkowanej, ewolucyjnej funkcji ryzyka, które jest niezbędne dla ochrony życia i przetrwania gatunku (Studenski, nieopublikowany maszynopis, Scott, 2001, Jessor, Jessor, 1977, za: Gonzalez, Field, 1994, Buss, 2001).

Analizując motywy, dla których ludzie decydują się na ryzyko należy podkreślić, iż może ono pełnić funkcję adaptacyjną lub dezadaptacyjną. Jest adaptacyjne, kiedy korzyści z podjęcia jakiejś aktywności mogą się przydarzyć z prawdopodobieństwem większym niż potencjalne straty, staje się dezadaptacyjne, gdy potencjały straty są bardziej prawdopodobne niż korzyści. Ludzie nie adaptują się pomyślnie do otoczenia, gdy unikają wszelkiego ryzyka, w obliczu którego stają – w rzeczywistości takie postępowanie jest wręcz niemożliwe. Zamiast tego adaptują się pomyślnie przez systematyczne realizowanie pewnych ryzykownych działań, a unikanie innych (Byrnes i in., 1999). Jednak podejmowanie niektórych form zachowań ryzykownych może pociągać za sobą negatywne, czasem nawet tragiczne dla jednostki, konsekwencje. Seks bez zabezpieczeń, prowadzenie samochodu z nadmierną prędkością lub pod wpływem alkoholu, zachowania antyspołeczne (np. kradzieże, oszustwa, rozboje), zachowania lekkomyślne, gry hazardowe, stosowanie różnego rodzaju używek (papierosy, alkohol, narkotyki), nieprzestrzeganie przepisów bezpieczeństwa na stanowisku pracy – to tylko nieliczne przykłady z bardzo długiej listy zachowań, których podjęcie niesie ze sobą możliwość straty z prawdopodobieństwem nieporównywalnie większym niż zysku. Stawiając na szali swoje życie, zdrowie, dobre imię, pieniądze i inne cennie wartości, ludzie podejmują rozmaite zachowania autodestrukcyjne, sprzeczne z ich własnymi celami, oraz celami ich rodzin i społeczeństwa.

Płeć a podejmowanie ryzyka

Osoby podejmujące ryzyko można spotkać zarówno wśród mężczyzn, jak i wśród kobiet. Jednak potoczne doświadczenie i doniesienia z badań wskazują, że zachowania ryzykowne znacznie częściej obserwowane są wśród mężczyzn niż kobiet. Mężczyźni ryzykują częściej oraz podejmują większe ryzyko niż kobiety, częściej też stają się ofiarami wypadków (Byrnes i in., 1999, Heino i in., 1996, Lerner, Keltner, 2001, Pollard, Hawkins, 1999, Stacy i in., 1991, Studenski, 1994).

Różnice w zachowaniu między chłopcami i dziewczętami są obserwowane już w okresie niemowlęcym. Chłopcy są bardziej pobudliwi, drażliwi i aktywniejsi, bardziej odważni w eksplorowaniu nieznanego im otoczenia. W dzieciństwie preferują zabawy wymagające rywalizacji i agresji – dziewczynki zaś preferują zabawy oparte na współdziałaniu i kontaktach społecznych (Harris, 1998). Wzrost gotowości do ryzyka i nasilenie zachowań ryzykownych obserwuje się u dzieci w okresie dojrzewania. Badania nad rozwojowym podejmowaniem ryzyka przeprowadzone przez Walesę (1988) wskazują, iż dzieci młodsze są nieufne, ostrożne i asekuranckie, a jeśli podejmują ryzyko, czynią to głównie nieświadomie lub z powodu braku znajomości konsekwencji swojego postępowania. W wieku 12–13 lat nabywają postaw do pozytywnego wartościowania ryzyka – podejmują ryzyko w celu przeżycia „dreszczyku emocji” (Arnett, 1996, Smith i in., 1992, Tinsley, Holtgrave, 1997, Walesa, 1988). W wieku 12–13 lat jedno na 12 dzieci angażuje się w więcej niż dwa zachowania ryzykowne, w wieku 14–17 lat co trzecie, a w wieku 18–21 lat ryzyko podejmuje co drugi młody człowiek. W okresie dorastania zaczynają ujawniać się istotne różnice w częstotliwości podejmowania zachowań ryzykownych przez kobiety i mężczyzn, i utrzymują się one, choć w mniejszym nasileniu, przez całą dorosłość (Studenski, 2000a, 2000b, Byrnes i in., 1999).

Przegląd badań dotyczących podejmowania ryzyka wskazuje m.in. że mężczyźni w porównaniu z kobietami częściej uczestniczą w ryzykownych pracach, podróżach i sportach, angażują się w niebezpieczne praktyki seksualne, cztery razy częściej prowadzą samochody z ryzykowną brawurą oraz dwukrotnie częściej siadają za kierownicą pojazdów po spożyciu pięciu lub więcej drinków. Inwestując swoje pieniądze rzadziej niż kobiety wykorzystują konserwatywne i ostrożne strategie. Stanowią większość – około 65% – kompulsywnych hazardzistów. Również częściej niż kobiety ponoszą negatywne skutki podejmowania ryzyka fizycznego – chłopcy w wieku 5–14 lat o 77% częściej giną w wypadkach niż dziewczęta w tym samym wieku, a w wieku 15–24 lat pięć razy częściej od swoich rówieśniczek. Przewagę mężczyzn nad kobietami pod względem częstotliwości wypadków śmiertelnych obserwuje się do 64 roku życia (za: Studenski, 2001, 2000b). Meta-analiza 150 anglojęzycznych artykułów dotyczących różnic w zachowaniach ryzykownych u mężczyzn i kobiet dokonana przez Byrnesa, Millera i Schafera (1999) potwierdza ogólną tendencję do podejmowania większego ryzyka przez mężczyzn. Autorzy ci zaznaczają przy tym iż, jak wynika z niektórych opracowań, mężczyźni podejmowali więcej ryzyka nawet wtedy, kiedy było oczywiste, że nie jest to dobry pomysł (negatywne konsekwencje były oczywiste i nieuniknione), u kobiet zaś występowała zależność odwrotna – unikały podejmowania ryzyka nawet w dość nie-

szkodliwych sytuacjach, a także wtedy gdy podjęcie ryzyka mogło przynieść pozytywne rezultaty (np. podjęcie ryzyka intelektualnego w postaci próbnego egzaminu na studia).

Badania nad percepcją i podejmowaniem ryzyka przez kobiety i mężczyzn przeprowadzone przez Boverie i Scheuffele (1994/95) na grupie studentów w wieku 18–32 l. wskazują ciekawą zależność – znaleziono więcej podobieństw niż różnic między płciami w zakresie oceny ryzyka. Kobiety i mężczyźni w podobny sposób definiują ryzyko i oceniają jego możliwe konsekwencje. Różnice dotyczyły, przede wszystkim częstości podejmowanych zachowań ryzykownych oraz rodzajów podejmowanego ryzyka – kobiety podejmowały więcej ryzyka interpersonalnego i osobistego, mężczyźni natomiast więcej ryzyka fizycznego, szczególnie w wypadkach, lub poza kontrolą. Wyniki tych badań są zgodne z innymi doniesieniami wskazującymi, iż zachowania ryzykowne pogrupowane są w specyficzne układy, które są różne dla kobiet i mężczyzn. Podobne wyniki uzyskali m.in.: Gullone i in. (2000), Kerr i Vlaminkx (1997), Hansen i Breivik (2001). Badając różnice płciowe w podejmowaniu ryzyka stwierdzili, iż chłopcy rzeczywiście angażują się w różne rodzaje ryzyka znacznie częściej niż dziewczynki, natomiast percepcja ryzyka przez obie płcie była bardziej zgodna, z wyjątkiem zachowań lekkomyślnych, które chłopcy spostrzegali jako mniej ryzykowne.

Poglądy na temat uwarunkowań różnic płciowych

Przyczyn odmiennego zachowania kobiet i mężczyzn poszukuje się w uwarunkowaniach biologicznych lub socjokulturowych.

Teorie biologiczne rozważają różnice związane z płcią jako powstałe z różnic temperamentalnych pomiędzy kobietami i mężczyznami, które ewoluowały wraz z naturalną selekcją (Costa i in., 2001). Psychologia ewolucyjna przewiduje, że płcie będą różnić się w tych dziedzinach, w których musiały stawiać czoło odmiennym problemom adaptacyjnym w historii ewolucji (Buss, 2001, Daly, Wilson, 1999). Inne biologiczne wyjaśnienie różnic płciowych opiera się na odmiennym dystrybucji hormonów i ich wpływie na nastrój i osobowość, a nawet na odmienną budowę mózgu, która warunkuje specyficzny dla płci sposób odbioru i przetwarzania bodźców (Daly, Wilson, 1999, Moir, Jessel, 1993). Przegląd badań w tym zakresie nie przynosi jednoznacznych dowodów, niektóre doniesienia potwierdzają jednak biologiczne uwarunkowania różnic płciowych. Na przykład ostatnie badania Berenbauma i Resnicka (za: Costa i in., 2001) wskazują, że różnice płciowe w zakresie poziomu androgenów podczas wczesnego rozwoju wpływają na zainteresowania, aktywność i agresję u jednostki.

Teorie socjokulturowe argumentują za bardziej bliskimi i bezpośrednimi przyczynami różnic płciowych. Model ról społecznych sformułowany przez Eagly wyjaśnia, że większość różnic płciowych wynika z przyjęcia ról płciowych, które definiują odpowiednie dla mężczyzn i kobiet zachowania. Dziewczynki i chłopcy są wystawieni na wpływy odmiennego socjalizacji i uczą się zachowywać w sposób, który jest zgodny z definicją płci w ich społeczności (Eagly, 1983). Do grupy teorii wyjaśniających różnice w zachowaniu kobiet i mężczyzn wpływami społecznymi, należy m.in. teoria schematów płciowych (gender schema theory) S.L. Bem (1981), zaadaptowana do warunków polskich przez Kuczyńską (1992a, 1992b). Opiera się ona na koncepcji płci psychologicznej rozumianej jako „spontaniczna gotowość do posługiwania się wymiarem płci

w odniesieniu do siebie i świata” (Kuczyńska, 1992a, s. 5). Teoria schematów płciowych zawiera w sobie elementy teorii poznawczo-rozwojowych oraz modelu społecznego uczenia się. Koncentruje się przede wszystkim na wyjaśnieniu procesu kształtowania się cech psychicznych związanych z płcią zgodnie ze społecznymi definicjami męskości i kobiecości. Bem zakłada, iż każde dziecko uczy się kulturowych definicji męskości i kobiecości obowiązujących w społeczeństwie, w którym żyje. Przyswajając treści w nich zawarte, dziecko uczy się odczytywania i organizowania informacji w terminach rozwijającego się schematu płci (gender schema). Schemat jest strukturą poznawczą, która selekcjonuje, organizuje i ukierunkowuje indywidualną percepcję. Stanowi też zinternalizowany czynnik motywacyjny, który skłania jednostkę do regulacji swego zachowania w ten sposób, aby było ono zgodne z kulturową definicją kobiecości czy męskości (Bem, 1981, Kuczyńska, 1992, 1992a, Miluska 1992).

Biologiczne czy społeczne determinanty różnic płciowych w podejmowaniu ryzyka?

Większość form ludzkiej aktywności regulują społecznie ukształtowane wzorce zachowań. Czynniki społeczne i kulturowe, zdaniem wielu badaczy, odgrywają znaczącą rolę również w podejmowaniu zachowań ryzykownych. Człowiek uczy się reguł zachowania poprzez własne doświadczenia (metodą prób i błędów) oraz czerpiąc z doświadczenia i dorobku innych pokoleń. Informacje od innych osób (rodzice, rówieśnicy, osoby znaczące) i mass mediów mogą kształtować przekonania, odczucia oraz hierarchię wartości dotyczące różnych aspektów naszego funkcjonowania, w tym także odnośnie do ryzyka, zdrowia czy bezpieczeństwa. Kultura euroamerykańska wysoko ceni ryzyko (np. finansowe), uważa także za atrakcyjne zawody związane z dużym ryzykiem tj. kaskader, oblatywacz samolotów (Walesa, 1988).

Sformułowana przez Wallacha i Winga (1968, za: Studenski, 2000, Clark, 1983) „hipoteza ryzyka jako wartości” zakłada, iż umiarkowane ryzyko jest w aspekcie kulturowym wartością wyżej cenioną niż ostrożność. Badania przeprowadzane w środowisku pracy (Clark, 1983, Studenski, 1992) wskazują, iż osoby stosujące się do norm bezpieczeństwa mają mniejszy wpływ na zachowanie współpracowników, niż ryzykanci. Pracownicy ostrożni nie wpływają na zmianę zachowania osób pracujących niebezpiecznie, natomiast ryzykanci, którzy czynią odstępstwa od obowiązujących przepisów, „zarażają” swym postępowaniem pracowników ostrożnych. Studenski (1992) badał postawy pracowników kopalń węgla kamiennego wobec ryzykantów oraz nieformalne normy grupowe związane bezpieczeństwem i podejmowaniem ryzyka. Badania te ujawniły, iż pracownicy podejmujący umiarkowane ryzyko są akceptowanymi członkami zespołów roboczych. Pracownicy (zwłaszcza młodzi) podziwiają odwagę ryzykantów, podejmowanie ryzyka umożliwia zdobycie autorytetu, a ryzykanci są często nieformalnymi przywódcami grup roboczych.

Analiza przyczyn podejmowania ryzyka przez młodzież wskazuje, iż socjalizacja jest elementem kluczowym w tym procesie (Scott, 2001). Dla wielu młodych (przede wszystkim chłopców) podejmowanie ryzyka traktowane jest jako bilet wstępu do grupy rówieśniczej oraz oznaka przynależności do grupy (identyfikacja społeczna), a także miernik prestiżu i rangi zajmowanej w jej hierarchii. Hurlock (1965) podaje, że istnieje wiele empirycznych dowodów stwierdzających, iż młodzież jest skłonna traktować skutki własnych niepowodzeń w podejmowaniu ryzyka jako powód do dumy, a sposób in-

formowania o doznanych niepowodzeniach i same niepowodzenia są traktowane jako czynnik zwiększający atrakcyjność jednostki.

Różnice w częstości podejmowania ryzyka przez kobiety i mężczyzn są często interpretowane jako wynik procesu nabywania tożsamości płciowej i uczenia się kulturowo uwarunkowanych schematów płci. Badania nad kulturowymi uwarunkowaniami podejmowania ryzyka wskazują, że jest ono zwykle utożsamiane z męskim stylem życia, a osoby odważne i nie bojące się podjęcia umiarkowanego ryzyka są wyżej oceniane od osób ostrożnych. Podejmowanie ryzyka pozostaje w związku z postępowaniem w stylu „macho”. Przejawem takich zachowań jest impulsywność oraz agresywne demonstrowanie odwagi i dumy z pełnionej roli mężczyzny. Mężczyźni o tradycyjnych postawach wobec męskości są bardziej skłonni do ryzyka i podejmują więcej zachowań autodestrukcyjnych, niż mężczyźni nie uznający ortodoksyjnych wzorców męskości (Walesa, 1988, Studenski 2001b, 2000, 1992). Wpływy środowiskowe, przede wszystkim środowisko rodzinne (postawy ojców) i grupy rówieśnicze, wzmacniają podejmowanie zachowań ryzykownych u mężczyzn (podejmowanie ryzyka traktowane jest jako bilet wstępu do grupy i miernik prestiżu oraz rangi zajmowanej w jej hierarchii).

Powody męskiego ryzykowania próbuje wyjaśniać się także przez odwołanie się do czynników biologicznych i ustaleń psychologii ewolucyjnej. Wśród czynników biologicznych, do których naukowcy odwołują się wyjaśniając różnice płciowe w podejmowaniu ryzyka, najczęściej wymienia się testosteron – męski hormon płciowy. Wykazano związek wysokiego poziomu testosteronu z agresywnością, podejmowaniem różnych czynów buntowniczych i aspołecznych, zwłaszcza wśród młodych mężczyzn. Mazur i Booth (w druku, za: Buss, 2001) stwierdzili m.in., iż u sportowców poziom tego hormonu rośnie bezpośrednio przed zawodami, co interpretowane jest jako czynnik wzmacniający podejmowanie ryzyka.

Z perspektywy psychologii ewolucyjnej można założyć, iż nasi przodkowie – aby utrzymać się przy życiu – musieli polować, bronić swych terytoriów oraz odkrywać i zdobywać nowe tereny. Niezbędne były dla nich: odwaga, kreatywność i gotowość do podejmowania ryzyka. Cechy te, jako korzystne z punktu widzenia przetrwania jednostki i gatunku, były preferowane przy doborze naturalnym i zostały wpisane w męski genotyp w procesie ewolucji (Buss, 2001, Daly, Wilson, 1999). Dowody ewolucyjne zdają się potwierdzać, iż ryzykowanie może być immanentną częścią natury mężczyzny: „uszkodzenia (ludzkich – przyp. aut.) kości stwierdzone w skamielinach charakteryzują się [...] uderzającymi podobieństwami. [...] szkielety męskie mają znacznie więcej złamań i uszkodzeń niż kobiece” (Buss, 2001, s. 25). Także dzisiejsi mężczyźni znacznie częściej niż kobiety angażują się w niebezpieczne przedsięwzięcia oraz padają ofiarą agresji, ponieważ są spadkobiercami utrzymującego się od tysiącleci zróżnicowania, faworyzującego ryzykowne zachowania w walce o dostęp do kobiet i osiągnięcie sukcesu reprodukcyjnego.

Istnieją również dane świadczące, że męskie ryzykowanie może być występującą w przyrodzie wrodzoną formą demonstrowania odwagi i witalności, zwiększającą szansę zdobycia partnerki i uzyskania jej akceptacji, a w konsekwencji optymalizującą dystrybucję pożądanego dla gatunku materiału genetycznego. Zjawisko to opisane zostało przez Godina i Dugatkina (1995) oraz Godina (1995, za: Studenski, 2000) w odniesieniu do świata zwierzęcego. Badacze ci zaobserwowali, że samice ryb *poecilia reticulata* preferowały samce, które narażając się na pożarcie, podplływały bardzo blisko ryb dra-

pieźnych, natomiast nie okazywały zainteresowania samcom nie podejmującym ryzyka i utrzymującym dystans wobec drapieżców. Również badania nad preferencjami kobiet w ocenie atrakcyjności partnera o różnej skłonności do ryzyka przeprowadzone przez Studenskigo (2000a) zdają się potwierdzać tę tezę. Wskazują, iż uczestniczki badań oceniały mężczyzn skłonnych do podejmowania ryzyka jako bardziej atrakcyjnych w porównaniu z ostrożnymi, a także spodziewały się, że spotkanie z ryzykantem okaże się bardziej satysfakcjonujące niż z mężczyzną ostrożnym.

Dyskusja

Badania nad podejmowaniem ryzyka są prowadzone z powodu jego znaczenia dla trzech ważnych kwestii: adaptacyjności ludzkiego zachowania, racjonalności ludzkiego myślenia, oraz względnej ważności genów *versus* środowiska w determinowaniu fenotypicznej ekspresji cech. Są również istotne z powodów czysto „praktycznych” – wyniki badań nad ryzykiem stanowią podstawę do tworzenia programów prewencyjnych, których celem jest stwarzanie ludziom, zwłaszcza młodym, takich warunków rozwoju, gdzie podejmowanie szkodliwych, nieprzystosowawczych form ryzyka będzie minimalizowane.

Ustalenia uczonych odnośnie do uwarunkowań zachowań ryzykownych podejmowanych przez przedstawicieli odmiennych płci nie przynoszą jednoznacznych rozstrzygnięć. Być może przedstawione powyżej sposoby wyjaśniania zagadnienia determinantów różnic płciowych nie wykluczają się wzajemnie. Istnieje możliwość, że role społeczne i inne wpływy środowiskowe mogą modyfikować biologicznie ukształtowane wzory płci. Ewolucyjnie ukształtowany związek skłonności do ryzyka z płcią jest wzmacniany nauczaniem kulturowych wzorców męskiego i kobiecego zachowania. Zakodowana genetycznie i kulturowo stymulowana potrzeba podejmowania ryzyka jest nadal przez mężczyzn odczuwana, natomiast postęp cywilizacyjny ograniczył możliwość jej naturalnego, adaptacyjnego zaspokajania. Stąd być może mężczyźni (w większym stopniu niż kobiety) tworzą „zastępcze” formy zachowań ryzykownych, tj. sporty ekstremalne, hazard itp.

Jeśli uznamy, iż podejmowanie ryzyka jest elementem biologicznych programów zachowania, to próby eliminowania ryzykownej aktywności człowieka z pewnością zakończą się niepowodzeniem. Zakładając jednak modyfikujący wpływ środowiska społecznego można w taki sposób kształtować oddziaływania wychowawcze, aby wzmacniać akceptowane społecznie i stosunkowo „bezpieczne” formy zachowań ryzykownych, minimalizując jednocześnie te, które zagrażają bezpośrednio życiu i zdrowiu jednostki.

Bibliografia

- Arnett, J. (1996), Sensation seeking, aggressiveness, and adolescent reckless behavior. *Personality and Individual Differences*, 1–10.
- Bem, S.L. (1981), Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88, 354–364.

- Bem, S.L. (1994), Androgynia psychiczna a tożsamość płciowa. [w:] Zimbardo, P.G., Ruch, F.L. (Red.), *Psychologia i życie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Boverie, P.E., Scheuffele, D.J. (1994/95), Multimethodological approach to examining risk-taking. *Current Psychology*, vol.13, p.289, 14p.
- Buss, D.M. (2001), *Psychologia ewolucyjna*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Byrnes, J.P., Miller, D.C., Schafer, W.D. (1999), Gender Differences in Risk Taking: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 125, 3, 367–383.
- Clark, R.D. (1983), Przesunięcie poziomu ryzyka pod wpływem grupy. Analiza krytyczna. [w:] Scott, W.E., Cummings, L.L. (Red.), *Zachowanie człowieka w organizacji*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Costa Jr., P.T., Terracciano, A., McCrae, R.R. (2001), Gender Differences in Personality Traits Across Cultures: Robust and Surprising Findings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 2, 322–331.
- Daly, M., Wilson, M. (1999), Darwinism and the Roots of Machismo. *Scientific American*, 8–14.
- Eagly, A.H. (1983). Gender and Social Influence. A Social Psychological Analysis. *American Psychologist*, 9, 971–981.
- Gonzalez, J., Field, T. (1994), Adolescents' perceptions of their risk-taking behavior. *Adolescence*, vol. 29, p701, 10p.
- Goszczyńska, M. (1983). Ryzyko i jego percepcja. [w:] Gliszczyńska, X. (Red.), *Człowiek jako podmiot życia społecznego*. Wrocław: Ossolineum.
- Goszczyńska, M. (1997), *Człowiek wobec zagrożeń. Uwarunkowania oceny i akceptacji ryzyka*. Warszawa: Wydawnictwo „Żak”.
- Gullone, E., Moore, S., Moss, S., Boyd, C. (2000), The adolescent risk-taking questionnaire: development and psychometric evaluation. *Journal of Adolescent Research*, vol. 15, p.231, 20p.
- Hansen, E.B., Breivik, G. (2001), Sensation seeking as a predictor of positive and negative risk behaviour among adolescents. *Personality and Individual Differences*, 30, 627–640.
- Harris, J.R. (1998), *Geny czy wychowanie?* Jacek Santorski & CO Wydawnictwo.
- Heino, A., van der Molen, H.H., Wilde, G.J. (1996), Differences in risk experience between sensation avioders and sensation seekers. *Personality and Individual Differences*, 20, 1, 71–79.
- Hurlock, E.B. (1965), *Rozwój młodzieży*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kerr, J.H., Vlaminkx, J. (1997), Gender differences in the experience of risk. *Personality and Individual Differences*, 2, 293–295.
- Kozielecki, J. (1975), *Psychologiczna teoria decyzji*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kuczyńska, A. (1992a), *Inwentarz do oceny płci psychologicznej. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Kuczyńska, A. (1992b), Płeć psychologiczna. Podstawy teoretyczne, dane empiryczne oraz narzędzie pomiaru. *Przegląd Psychologiczny*, 2, 237–247.
- Lauriola, M., Levin, I.P. (2001), Personality traits and risky decision-making in a controlled experimental task: an exploratory study. *Personality and Individual Differences*, 31, 215–226.
- Lerner, J.S., Keltner, D. (2001), Fear, Anger, and Risk. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 1, 146–159.

- Miluska, J. (1992), Tożsamość płciowa człowieka w cyklu życia. *Przegląd Psychologiczny*, 3, 365–378.
- Moir, A., Jessel, D. (1993), *Płeć mózgu*. Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Pollard, J.A., Hawkins, J.D. (1999), Risk and protection: are both necessary to understand diverse behavioral outcomes in adolescence? *Social Work Research*, vol. 23, p.145, 14p.
- Scott, D. (2001), Risk Taking. [Http://ag.arizona.edu/fcr/fs/nowg/ythrisktake.html](http://ag.arizona.edu/fcr/fs/nowg/ythrisktake.html)
- Smith, R.E., Ptacek, J.T., Smoll, F.L. (1992), Sensation Seeking, and Adolescent Injuries: A Test of Stress-Buffering, Risk-Taking, and Coping Skills Hypotheses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 6, 1016–1024.
- Sokołowska, J. (1984), Rozumienie ryzyka w psychologii. *Przegląd Psychologiczny*, 3, 673–692.
- Sokołowska, J. (1992), Analiza i ocena zagrożeń przez człowieka. [w:] Tyszka, T. (Red.), *Psychologia i bezpieczeństwo pracy*. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Sokołowska, J. (2000a), *Ryzyko: wyzwanie czy zagrożenie. Psychologiczne modele oceny i akceptacji ryzyka*. Warszawa: Wydawnictwo IP PAN.
- Sokołowska, J., Pohorille, A. (2000b), Models of risk and choice: challenge or danger. *Acta Psychologica*, 104, 339–369.
- Stacy, A.W., Newcomb, M.D., Bentler, P.M. (1991), Personality, Problem Drinking, and Drunk Driving: Mediating, Moderating, and Direct-Effect Models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 795–811.
- Studenski, R. (1992), Społeczne wzory postępowania a wypadkowość. [w:] Tyszka, T. (Red.), *Psychologia i bezpieczeństwo pracy*. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Studenski, R. (1994), Psychologiczne uwarunkowania urazowości wypadkowej dzieci i młodzieży. *Psychologia Wychowawcza*, 2, 145–157.
- Studenski, R. (1996), *Organizacja bezpiecznej pracy w przedsiębiorstwie*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.
- Studenski, R. (2000a), Ocena skłonności do podejmowania ryzyka jako czynnik warunkujący dobór partnera. [w:] *Psychologia. Badania i aplikacje*. T. 3: *Trudności i zaburzenia w społecznym funkcjonowaniu człowieka*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Studenski, R. (2000b), Psychologiczne, kulturowe i biologiczne determinanty zachowań ryzykownych. [w:] Ratajczak, Z. (Red.), *Kolokwia psychologiczne: Wpływ społeczny. Teoria i praktyka*. T. 8. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Studenski, R. (2001), Atrakcyjni ryzykanci. *Charaktery*, 6, 34–35.
- Studenski, R. (nieopublikowany maszynopis). Płeć a podejmowanie ryzyka.
- Suchańska, A. (1998), *Przejawy i uwarunkowania psychologiczne pośredniej autodestruktywności*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Tinsley, B.J., Holtgrave, D.R. (1997), A multimethod analysis of risk perceptions and health behaviors in children. *Educational & Psychological Measurement*, vol. 57, p. 197, 13 p.
- Trimpop, R.M., Kerr, J.H., Kirkcaldy, B. (1999), Comparing personality constructs of risk-taking behavior. *Personality and Individual Differences*, 26, 237–254.
- Walesa, Cz. (1988), *Podejmowanie ryzyka przez dzieci i młodzież*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.

Monika STAWIARSKA-LIETZAU

Risk taking behaviour conditioned by sex differences

Summary

The aim of this article, which has a theoretical nature, is to present the survey of the research concerning the sex differentiation in risk taking behaviour and also some views relating to factors possibly conditioning such behaviour. In the first part we introduce the issues concerning taking the risk, next we present the results of the research relating to sex differences in frequency and volume of the risk taken and also their interpretation by referring to biological and social factors.

It is assumed in biological concepts that taking risk by men can be an element of biological behavioural programmes, which allows to adapt to environmental requirements (i.e. getting food, discovering and taking possession of new areas, fight for a partner and power). Sociocultural conceptions point out that taking risk is usually aligned with man life style, and an individual that is courageous and not afraid of taking moderate risk is rated above a cautious one.